

6. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Кохановська. – Київ. – 2006. – 531 с.
7. Цивільне право України : підручник : у 2-х книгах / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн.1. – 720с.
8. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. І. Антонюк. – Харків, 2004. – 20 с.
9. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К.: КНТ, 2008.
10. Еннан Р. Особливості захисту прав інтелектуальної власності в Україні / Р. Еннан // Інтелектуальна власність. – 2012. – № 1. – С.39–48.
11. Цивільне право України : навч. посібник / [Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін.] ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К., 2004. – 448 с.
12. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учеб. для вузов / А. П. Сергеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, 2004. – 752 с.
13. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців : монографія / за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 256 с.
14. Про судову практику в справах відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду від 31.03.1995 № 4 // Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в цивільних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 352 с.
15. Штефан А. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав / А. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – № 2009. – № 2. – С 41–51.
16. Дегтярев С. Л. Особенности рассмотрения дел о возмещении убытков. Гражданское судопроизводство: особенности рассмотрения отдельных категорий дел : учебно-практическое пособие / С. Л. Дегтярев. – М.: Юрист, 2001. – 381 с.
17. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стереотип / В. П. Грибанов. – М.: Статут. – 2001. – 411 с.
18. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав : Постанова Верховного Суду України від 04.06.2010 № 6 // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 6.

УДК 341.924

## СИСТЕМА КОЛІЗІЙНИХ НОРМ У СФЕРІ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Мануїлова К.В.,  
к.ю.н., доцент

кафедри міжнародного права та міжнародних відносин  
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядається система колізійних норм, а також визначаються тенденції розвитку колізійного регулювання деліктних зобов'язань. Зазначається, що система колізійного регулювання цих правовідносин зазнала певну еволюцію: від наявності єдиного принципу, що встановлює вибір права при регулюванні деліктів, до розробки системи колізійних прив'язок, в основі яких був закладений принцип найбільшого захисту інтересів потерпілого.

**Ключові слова:** деліктні зобов'язання, заподіяння шкоди, колізійне регулювання, *lex loci delicti*, *lex loci damni infecti*, *lex fori*.

Manuilova K.V. / СИСТЕМА КОЛЛИЗИОННЫХ НОРМ В СФЕРЕ ДЕЛИКТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

В статье рассматривается система коллизионных норм, а также определяются тенденции развития коллизионного регулирования деликтных обязательств. Отмечается, что система коллизионного регулирования этих правоотношений претерпела определенную эволюцию: от наличия единого принципа, устанавливающего выбор права при регулировании деликтов, к разработке системы коллизионных привязок, в основе которых был заложен принцип наибольшей защиты интересов потерпевшего.

**Ключевые слова:** деликтные обязательства, причинение вреда, коллизионное регулирование, *lex loci delicti*, *lex loci damni infecti*, *lex fori*.

Manuilova K.V. / THE SYSTEM OF CONFLICT RULES IN THE TORT LIABILITY / National University "Odessa Law Academy".

The article deals with the system of conflict of laws rules, and identifies trends of development of conflict regulation on tort liabilities. It is noted that the system of legal regulation of these conflicts has undergone some evolution: the availability of a single principle that establishes a choice of law in tort regulation, to develop a system of conflicting bindings, based on the principle of protecting the interests of the affected person.

As you can see, the analysis of classical conflict bindings reveals their goal – intention to attach relationship to a specific place where the subject of these relationships or a legal fact is situated. The logic proceedings new methods of solving legal conflicts is to use the right anchor country with which relationship is most closely connected. This enables to take into account all the circumstances, assess applicable substantive law and achieve the most favorable and fair result.

Thus, the current approach is a growing rejection of the territorial reference of a certain element of relationship, such as the location of party, property, tort implementation (these circumstances may be irrelevant and not determinative), in favor of the legal order, to which relationship is tied as a whole.

Considered conflict bindings are common means of conflict solving of the tort liability. A manifestation of modern approaches combined application of *lex loci delicti* other conflict rules that refer to the law of nationality, place of residence of the parties, the place of registration of the vehicle and so on. These trends are observed in the development of foreign law, the international treaty practice and reflected in legislation and Ukraine. Moreover, this area is sometimes compared with the peculiar "ground", which tested new ways of the conflict regulation. So you need more detailed analysis of conflict regulation tort liabilities in order to determine patterns and trends of conflict regulation in this area.

**Key words:** tort liability, causing of harm, conflict regulation, *lex loci delicti*, *lex loci damni infecti*, *lex fori*.

**Постановка проблеми.** Зобов'язання із заподіяння шкоди, іменовані в низці правових систем деліктними, належать до найдавніших видів зобов'язань. Система колізійного регулювання цих правовідносин зазнала певну еволюцію: від наявності єдиного принципу, що встановлює вибір права при регулюванні деліктів, до розробки системи колізійних прив'язок, в основі яких був закладений принцип найбільшого захисту інтересів потерпілого.

Нові тенденції розвитку колізійного регулювання, якими відзначилась реформа міжнародного приватного права,

що відбулася в Україні, ставлять на порядок денний питання про необхідність вироблення правильних орієнтирів для вітчизняної правозастосовчої практики, зокрема, у сфері регулювання міжнародних деліктних зобов'язань.

**Метою статті** є розгляд системи колізійних норм та визначення тенденцій розвитку колізійного регулювання деліктних відносин.

**Стан дослідження.** Питання, пов'язані з регулюванням деліктних відносин у міжнародному приватному праві, є традиційним розділом навчальних посібників з міжнародного приватного права. Ретельного висвітлення питання про вибір права при вирішенні спорів, пов'язаних з деліктними правовідносинами, набули в роботах В. П. Звєкова та О. В. Кабатової. Серед досліджень дисертаційного рівня варто назвати роботу А. В. Банковського [1].

Разом із тим систематизація колізійних правил встановлення права, яке застосовується до деліктних зобов'язань, та визначення тенденцій розвитку колізійного регулювання в зазначеній сфері вимагає їх окремого розгляду.

**Виклад основного матеріалу.** Проблема вибору застосовного права в деліктних відносинах зумовлена наявністю в їх складі іноземного елемента, яким найчастіше виступають фізичні особи. Разом із тим іноземний елемент у деліктних відносинах може бути присутнім у всіх трьох аспектах: у вигляді суб'єкта (наприклад, коли іноземний громадянин є заподіювачем шкоди); об'єкта (шкода заподіяна транспортному засобу, зареєстрованому в іноземній державі); юридичного факту (коли правопорушення вчинено на території іноземної держави).

У свою чергу, значення вибору закону по деліктних зобов'язаннях визначається досить істотними відмінностями у відповідному матеріальному праві окремих країн: по-різному вирішуються питання деліктоздатності особи, тягара доведення провини деліквенту, значення вини потерпілого, відповідальності без вини, відшкодування шкоди та ін.

Колізійне право було традиційно байдуже до результатів застосування конкретного матеріального права, до якого відсилає колізійна норма. Основним і головним питанням, яке вирішувало колізійне право, було питання знаходження застосовного права. Традиційно в законодавстві різних країн закріплювалася заснована колізійна прив'язка для деліктних відносин – право держави місця заподіяння шкоди. Такий підхід забезпечував передбачуваність і стабільність у дозволі деліктних суперечок. Як зазначає В. П. Звєков, «деліктний статут не зводиться виключно до колізійної норми закону місця злочину» та ... існують ситуації, в яких «відсилання до закону місця делікту явно недоречно» [2, с. 123]. Отже, з розвитком правового регулювання деліктних відносин він був доповнений застосуванням інших колізійних принципів:

- законом місця проживання (або громадянства) потерпілого;
- законом місця настання шкоди, заподіяної внаслідок делікту;
- законом держави, з якою пов'язані обидві сторони деліктних відносин (мають спільне громадянство або місце проживання);
- законом суду та ін.

Як зазначає А. О. Іншакова, встановлення нових цілей колізійного права передбачало не просто знаходження застосовного права, але і знаходження такого варіанту врегулювання конкретних правовідносин або спору, який задовольняв би багатьом аспектам, що лежать часто поза рамками міжнародного приватного права. На перше місце були поставлені критерії справедливості, задоволення очікування сторін, розумності, доцільності [3, с. 163].

Пояснюючи логіку новітнього колізійного регулювання, О. В. Кабатова звертається до так званих теорій «інтересу» та «врахування результату». Теорія інтересу – суд при визначенні застосовного права повинен вирішити, право якої дер-

жави найбільш «зацікавлене» у врегулюванні конкретного спору. <...> Теорія врахування результату – суд при виборі права повинен враховувати результат, до якого призведе застосування тієї чи іншої колізійної прив'язки» [4, с. 100].

У теорії та практиці міжнародного приватного права звичайно виділяють такі основні підходи до визначення права, що застосовується до деліктних зобов'язань: *lex loci delicti*, *lex fori*, *proper law* і *lex loci damni infecti*.

*Lex loci delicti*. Як зазначають Х. Кох та У. Магнус, «основним колізійним критерієм у цій галузі є принцип *lex loci delicti commissi* (закон місця заподіяння шкоди): діє право місця делікту, в якості якого визнається як місце, де були здійснені протиправні дії (місце деліктної поведінки заподіювача шкоди), так і місце наслідків цих протиправних дій (тобто там, де настає порушення правових благ)» [5, с. 177].

До останнього часу в Європі і США щодо деліктних зобов'язань домінуючою була колізійна прив'язка *lex loci delicti (commissi)* – право місця правопорушення. Дана прив'язка властива праву Австралії, Канади, Японії та інших країн. Зазвичай при виборі права за допомогою цього методу не має значення місце настання шкоди. Дане правило діє і в українському законодавстві, більш того, таке визначення застосовного права мало місце і в радянському праві [6, с. 216].

Закон місця вчинення делікту є основною колізійною прив'язкою згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право», відповідно до якого права та обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди, визначаються правом держави, в якій мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди. Права та обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди за кордоном, якщо сторони мають місце проживання або місцезнаходження в одній державі, визначаються правом цієї держави (ч. 1, 2 ст. 49 Закону).

Одним із недоліків підходу *lex loci delicti* в певних випадках є проблема встановлення точного місця здійснення акту, що був причиною виникнення шкоди. Таке явище має місце особливо щодо делікта за участю різних компаній транснаціональних корпорацій (ТНК), які таким чином структуровані, що головна компанія часто володіє повним контролем над прийняттям рішень дочірніми компаніями. У такому випадку безпосереднім джерелом вчинення делікту часто може бути саме головна компанія.

Після шістдесятих років минулого століття визначення права, що підлягає застосуванню до деліктних зобов'язань, у багатьох країнах пішло шляхом застосування більш динамічних правил. Так, наприклад, сьогоденні німецьке право визначає право, яке підлягає застосуванню до деліктних зобов'язань, диспозитивним способом, даючи можливість позивачеві вибрати між правом місця скоєння делікту (*lex loci delicti*) і правом місця настання шкоди (*lex loci damni infecti*). Таким чином, позивач матиме можливість правильного врахування вибору застосовного права з економічної точки зору.

Англійське право при визначенні наявності підстав для позову за деліктним зобов'язанням раніше визначало, що коли делікт був здійснений за межами Англії, то підстави для позову в Англії повинні бути передбачені як правом суду (*lex fori*) Англії, так і правом держави, де стався делікт (*lex loci delicti*). Дане правило було встановлено у відомій справі *Philips v. Eyre* і було принципом англійського загального права. Нині таке правило не застосовується у зв'язку з набуттям чинності Законом «Про міжнародне приватне право (різноманітні положення)» (*Private International Law (Miscellaneous Provisions) Act*) (1995). Закон передбачає, що загальне правило для визначення застосовного права до недоговорних зобов'язань є *lex loci delicti*.

*Lex fori*. Відповідно до цього підходу право, яке підлягає застосуванню до деліктних зобов'язань, визначається правом місцезнаходження суду. При застосуванні колізійної прив'язки *lex fori* вирішальне значення буде мати вибір

юрисдикції, оскільки саме право суду буде правом, застосовним до деліктних зобов'язань. Застосування колізійної прив'язки *lex fori* по деліктним зобов'язанням має німецьке походження і вперше було запропоновано відомим німецьким юристом Фрідріхом К. Савіні в 1949 р. [7, с. 21].

Недоцільність підходу *lex fori* очевидна у випадках, коли, наприклад, за місцем вчинення акту таке діяння є безкарним, але відповідач визнається винним за *lex fori*\*. Більш того, при такому підході позивач розглядатиме найбільш вигідну юрисдикцію для порушення позову, що часто не виправдовується, оскільки в деяких країнах визначення застосовного до делікту права вважається питанням публічного порядку.

*Proper law*. Концепція визначення права, що підлягає застосуванню до деліктних зобов'язань, за колізійною прив'язкою *proper law* з моменту свого походження не сприймалася однозначно. Критика цього підходу часто зводиться до того, що підкреслюється невизначеність встановлення його критеріїв. Спочатку цей підхід був висунутий професором Дж. Х. Морісом.

У справі *Auten v. Auten* вперше американський суд визначив застосовне право не відповідно до правила *lex loci delicti*, а на основі найбільш тісного зв'язку. Після виходу Другого Зводу колізійного права США (*Restatement (Second) of Conflict of Laws*) в 1971 р. *Proper law* – «право, яке має найбільш тісний зв'язок з подією і сторонами» – також закріпилося у правовій системі США і застосовується в деяких штатах (Невада, Мічиган, Кентуккі) поряд із *lex loci delicti* [7, с. 508].

*Lex loci damni infecti*. З 11 січня 2009 р. в країнах Європейського співтовариства (ЄС) вступив в силу Регламент 864/2007 «Про право, застосовне до позадоговірних зобов'язань», так званий «Рим II». У Регламенті знайшли місце різноманітні поєднання застосування різних колізійних прив'язок по конкретним випадкам, але загальним правилом є *lex loci damni infecti*. Регламент також застосовує колізійну прив'язку *proper law*. Так, уточнюється, що якщо за обставинами справи стає ясно, що делікт більш тісно пов'язаний з іншою країною, то застосовується право цієї країни [8].

Одне із «знамень часу» – визнання (в обмежених межах) в рамках деліктних зобов'язань принципу автономії волі сторін – *lex voluntatis*. Про вибір права сторонами зобов'язання йдеться в законах Австрії та Ліхтенштейну, відповідно до яких сторони зобов'язання можуть у будь-який час після настання події, що спричинила заподіяння шкоди, домовитися про застосування права суду. Вступний закон до Німецького цивільного уложення, дозволяючи сторонам здійснювати відповідний вибір, не обмежує його правом суду, але вимагає, щоб права третіх осіб при цьому не порушувалися [9, с. 560, 571]. Слід відзначити як

прогресивний факт закріплення аналогічного положення в частині 4 статті 49 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка говорить: «Сторони зобов'язання, що виникло внаслідок завдання шкоди, у будь-який час після його виникнення можуть обрати право держави суду».

В американській літературі з міжнародного приватного права видатним правознавцем Р. А. Лефларом висувався ще один підхід щодо визначення застосовного права до деліктних зобов'язань. Його концепція «найкращого права» (*better law*) визначається в контексті переваги одного права над іншим у світлі соціально-економічних правових стандартів. Він стверджує, що суд у світлі всіх обставин не повинен дотримуватися однієї колізійної прив'язки, а повинен вибрати «найкраще право» по конкретній справі [7, с. 20-23].

Як бачимо, аналіз поширених класичних колізійних прив'язок розкриває їх ціль – намір прикріпити правовідносини до конкретного місця, на якому знаходиться об'єкт чи суб'єкт цих правовідносин або має місце юридичний факт, який призвів до виникнення, зміни або припинення правовідносин. Логікою провадження нових прийомів вирішення правових колізій є використання прив'язки до права країни, з якою правовідношення найбільш тісно пов'язане. Це дає можливість максимально враховувати всі обставини справи, оцінювати застосовні матеріально-правові норми і досягати найбільш сприятливого і справедливого результату.

Таким чином, сучасний підхід полягає у все більшій відмові від територіальної прив'язки якого-небудь певного одного елементу правовідношення, наприклад місця знаходження сторони, майна, здійснення делікту (ці обставини можуть виявитися несуттєвими і не визначальними), на користь знаходження правового порядку, до якого прив'язане все правовідношення в цілому.

**Висновки.** Розглянуті колізійні прив'язки є загальними засобами вирішення колізійної проблеми, пов'язаної з подоланням «зіткнення» законів в області зобов'язань внаслідок заподіяння шкоди. Проявом сучасних підходів стало комбіноване застосування закону місця вчинення правопорушення та інших колізійних правил, які відсилають до законів громадянства, місця проживання сторін, місця реєстрації транспортногo засобу тощо. Ці тенденції простежуються у розвитку зарубіжного законодавства, у міжнародній договірній практиці, а також знаходять відображення і в законодавстві України. Більш того, саме цю область іноді порівнюють зі своєрідним «полігоном», на якому випробовуються нові колізійні способи впливу на приватноправові відносини, ускладнені іноземним елементом. Тому потрібний більш детальний аналіз колізійного регулювання деліктних зобов'язань задля того, щоб визначити закономірності та тенденції розвитку колізійного регулювання в зазначеній сфері.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Банковский А. В. Деликтные обязательства в международном частном праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. Наук / А. В. Банковский ; Институт государства и права Российской академии наук. – М., 2002. – 30 с.
2. Звеков В. П. Обязательства из причинения вреда в международном частном праве (некоторые коллизионные вопросы) / В. П. Звеков. // *Очерки международного частного права*. – М., 1963. – С. 112–136.
3. Иншакова А. О. Международное частное право : учебно-метод. пособие / А. О. Иншакова. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2002. – 244 с.
4. Кабатова Е. В. Деликты в международном частном праве / Е. В. Кабатова. // *Государство и право*. – 1992. – № 9. – С. 100–107.
5. Международное частное право и сравнительное правоведение / Кох Х., Магнус У., Фон Моренфельс П. В.; пер. с нем. Ю. М. Юмашева – М. : Междунар. отношения, 2001. – 480 с.
6. Международное частное право : учебник / Лунц Л. А., Марышева Н. И., Садиков О. Н.; отв. ред. Садиков О.Н. – М. : Юрид. лит., 1984. – 336 с.
7. Манукян М.А. Четыре подхода к определению права, подлежащего применению к деликтным обязательствам / М.А. Манукян // *Международное публичное и частное право*. – 2009. – № 5. – С. 20–23.
8. Regulation (EC) №864/2007 of The European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) // *Official Journal of the European Union*. 31 July 2007. L 199/40.
9. Международное частное право. Иностранное законодательство / предисл. А. Л. Маковского; сост. и научн. ред. А. Н. Жильцов, А. И. Муранов. – М.: Статут, 2001. – 893 с.
10. Про міжнародне приватне право : Закон від 23.06.2005 № 2709-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

\* Новелою в галузі деліктних відносин, введеною в колізійне законодавство України, є положення про незастосування іноземного права. Згідно з ч. 3 ст. 49 Закону України право іноземної держави не застосовується в Україні, якщо дія чи інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди, за законодавством України не є протиправною.